

O'ZBEKISTONDA VOKAL SAN'ATING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Ikromova Farangiz Yigitali qizi

Ilmiy izlanuvchi feya.01.m@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqod ishida O'zbekistonda vokal san'atining paydo bo'lishi hamda rivojlanish bosqichlari haqida ma'lumot keltirilgan. Shu bilan birga vokal san'atining rivojiga hissa qo'shgan kompozitorlar ijodi haqida atroflicha bayon qilingan.

Kalit so'z: vokal, ovoz, opera, romans, professionalizatsiya, ariya

O'zbek musiqa madaniyati Markaziy Osiyoning eng boy va ko'p qirrali musiqiy meroslaridan biridir. U ming yillik tarixiy tajribaning, turli hududiy maktablar va ijrolarining o'zaro ta'siri orqali shakllangan bo'lib, nafaqat san'at formasi sifatida, balki milliy identifikatsiya va ijtimoiy munosabatlarning markaziy yo'nalishi bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy yo'nalishlar ichida maqom va shashmaqom (Buxoro, Samarqand, Xorazm yo'nalishlari) merosi, xalq qo'shiqlari va raqs-musiqasi, shuningdek vokal-instrumental ijodning turli shakllari joy oladi. Tarixiy yo'nalishda O'zbek musiqa madaniyati o'zgaruvchan davrlar orqali rivojlandi: qadimiy ravishda og'zaki an'analar orqali ustozdan shogirdga tarqagan madaniyat, keyinchalik sovet davridagi professionalizatsiya jarayoni, va mustaqillik davrida rivojlangan zamonaviy ijodiy yo'nalishlar – bularning barchasi birgalikda madaniyatning dinamik o'sishini ta'minlab kelmoqda.

Ta'lim tizimida konservatoriyalarning roli, ilmiy tadqiqotlar, arxiv materiallari va xalqaro aloqalar O'zbek musiqa madaniyatining barqaror rivojlanishini qo'llab-quvvatlab kelmoqda. O'z navbatida shuni ta'kidlash kerakki, vokal janri ikki - an'anaviy hamda akademik turga bo'linar ekan, an'anaviy vokalning asosi shashmaqom bo'lsa, akademik vokal janri opera, romans, kabi shakllarni o'z ichiga olgan professional ijrochilik yo'nalishi hisoblanadi.

Ko'p asrlik maqom san'ati professional ijrochilik an'analari O'zbekistonda akademik vokal rivojining ildizlarini tashkil etadi. XX asrda Yevropa klassik vokal san'ati bilan tanishish, konservatoriya tizimining paydo bo'lishi va davlat madaniy siyosatining markazlashuvi bilan birga akademik vokal ta'limi mustahkamlanadi.

O'zbek talabalari turli markazlar orqali klassik vokal texnikasini o'rganib, opera, orasidagi ariyalar, romanslar kabi repertuarni qisqa muddatli yo'riqnomalar yordamida assimilyatsiya qila boshladilar. Til bo'yicha muhim jihat: italyan, nemis, fransuz va rus tillaridagi asarlar o'rganildi; o'zbek tilidagi vokal ijodiga yo'naltirilgan tadqiqotlar ham boshlanadi.

Konservatoriya tizimining mustahkamlanishi bilan akademik vokal bo'limlari kengaydi; talabalarga professional texnika, ovozni to'g'ri yolg'a qo'yish, interpretatsiya, dilgoh va repertuarlarga oid chuqur bilimlar berildi. Ta'lim tizimida konservatoriya, pedagogik metodlari, reyting tizimi, ruxsat etilgan repertuar va konsert faoliyati akademik vokalning shakllanishiga turtki berdi. O'zbekistonga akademik vokal janrining kirib kelishi

sovet davrining ta'lim-madaniy siyosati, xalqaro musiqa merosi va mahalliy ijrochilik an'analarining o'zaro ta'siridan paydo bo'lgan evolyutsion jarayon bo'ldi. Dastlabki integratsiya davridan tortib mustaqillik yillarigacha bo'lgan vaqt mobaynida akademik vokal uchun mos darsliklar, repertuar va til bo'yicha ko'nikmalar shakllandi. Hozirgi kunda bu janr O'zbekistonda nafaqat klassik operalarning ijrochiligi uchun, balki o'zbek tilidagi vokal asarlarini o'zlashtirish, va xalqaro musiqa maydoniga olib chiqish uchun ham asosiy vosita hisoblanadi. O'zbek vokal san'ati shakllanishi va rivojlanishida ko'plab bastakor va kompozitorlar muhim hissa qo'shgan. Quyida ularning ayrimlari haqida qisqacha ma'lumot keltirilgan. Bulardan: M.Ashrafiy S.N.Vasilenko bilan 1939-yilda "Bo'ron" nomli birinchi o'zbek operasini yaratdilar. Keyinchalik esa "Ulug' kanal", S.N.Vasilenko bilan hamkorlikda "Dilorom", "Shoir qalbi" operalarini, "Sevgi tumori", "Temur Malik", "Jasorat", "Muhabbat va qilich", "Rustamnoma" baletlarni yozdi va muvaffaqiyatli sahnalashtirildi¹². Mutal Burhonov (1916–2002). O'zbek xalq artisti, mashhur kompozitor. Opera, balet, simfonik asarlar bilan birga vokal musiqasida ham katta meros qoldirgan. "Alisher Navoiy" operasi, "Bahor valsi", "O'zbekiston — Vatanim manim" qo'shig'i mashhur. Uning qo'shiqlari professional vokal san'atida ham, xalq orasida ham keng tarqalgan. Mansur Toshmatov (1946–2020) Zamonaviy o'zbek kompozitori. Lirik qo'shiqlari vokal ijrochilar repertuarida muhim o'rin tutadi. Yosh xonandalarga mo'ljallangan ko'plab qo'shiqlar yaratildi. Tolibjon Sodikov (1907–1957). Birinchi o'zbek operalaridan biri – "Layli va Majnun" operasi muallifi. Shuningdek, ko'plab romanslar va vokal asarlar yaratgan. O'zbek vokal san'atini klassik musiqaga bog'lashda katta rol o'ynagan. Mansur Mo'minov (1921–1997) Bastakor va dirijyor. "Zaynab va Omon" operasi, qo'shiqlar, romanslar muallifi. Uning vokal asarlari o'zbek xonandalari tomonidan ko'p ijro etilgan. Komiljon Otaniyozov (1917–1975). Garchi u ko'proq xonanda sifatida mashhur bo'lsa-da, o'zining qo'shiqlari bilan o'zbek vokal san'atiga katta hissa qo'shgan. Xalq ohanglariga asoslangan qo'shiqlar yaratgan.

Sulayman Yudakov (1916–1990). Mashhur bastakor, O'zbekiston davlat madhiyasining mualliflaridan biri. Vokal uchun ko'plab qo'shiqlar yozgan, xususan "Qo'shchinor" qo'shig'i mashhur.

Rustam Abdullayev, Dilorom Saidaminova, Anvar Ergashev zamonaviy o'zbek kompozitorlari bo'lib, vokal musiqaga katta e'tibor qaratishgan. Lirik qo'shiqlari va estrada yo'nalishidagi asarlari xonandalar repertuarida keng tarqalgan.

Umuman, o'zbek vokal san'ati shakllanishida Mutal Burhonov, Tolibjon Sadikov, Mansur Mo'minov kabi klassik bastakorlar; zamonaviy davrda esa Mansur Toshmatov, Dilorom Saidaminova, Anvar Ergashev kabi kompozitorlar muhim hissa qo'shgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.A.Jabborov, S.Begmatov, M.A'zamova "O'zbek musiqasi tarixi". Toshkent 2018.
- 2.Abdumannon Nazarov, Olimjon Bekov, O'zME. Birinchi jild. Toshkent,2000y.60
- 3.N.Xabirova. "O'zbekistonga vokal san'atining kirib kelishi, tarixi, rivojlanish bosqichlari" 37-to'plam, 3-qism.

¹² "M.Ashrafiyning opera xor ijodiyoti". Shokarimov O'ktamjon Ibragim o'g'li. International scientific journal volume I issue 8.

4.J.Saidov. "O'zbek opera san'atini shakllanish asoslari" Central Asian Journal of education and innovation.December.2022.

5.H.Orifjonov. "O'zbekistonda akademik xonandalik yo'nalishini rivojlanishi va shakllari".

6.B.Qo'ldoshboyev. "O'zbek operalari librettosi". Scientific Methodical Journal. volume 5. Issue 2. April 2024

7."M.Ashrafiyning opera xor ijodiyoti". Shokarimov O'ktamjon Ibragim o'g'li. International scientific journal volume I issue 8.